

Riset, J.Å. & Viken, A. (2024). Allemannsretten og friluftsliv som annektering av samisk grunn. I A. Viken, G. Svensson & R. Benonisen, *Friluftsliv og besøksforvaltning*. (s. 225–250). Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa481111>

Kapittel 11

Allemannsretten og friluftsliv som annektering av samisk grunn³

Jan Åge Riseth og Arvid Viken

---

³ Dette kapitlet overlapper delvis med en artikkel publisert i tidsskriftet *Ottar* i 2024.

Innledning

Dette kapitlet tar for seg allemannsrettens betydning for reindrift og samisk kultur. Allemannsretten er et prinsipp som gir alle i Norge rett til å bruke utmarksområder uavhengig av hvem eieren er. På grunn av en massiv vekst i friluftsliv og naturbasert turisme er prinsippet blitt et tema i den offentlige debatten. Historisk har prinsippet representert en motvekt til privat eiendomsrett. I forhold til reindrift utgjør friluftslivet en konkurrerende bruk av naturområder. Allemannsretten er basert på en norsk eller vestlig forståelse av natur og en virkelighetsoppfatning preget av et markant skille mellom natur og kultur. I den samiske verden finnes ikke dette skillet. Mens menneskene i den vestlige ontologien dominerer naturen, er menneskene i den tradisjonelle samiske ontologien innvevd i naturen. Altså konkurrerer friluftslivet med reindrifta og samisk naturbruk ikke bare når det gjelder territorier eller arealer, men også i forståelsesrammer. Slik det har vært til nå, er det den norske ontologien, sterkt understøttet av en passende epistemologi – både rettsvitenskap og naturvitenskap – som har vært rådende. Vi skal i dette kapitlet først beskrive de sosiale og politiske prosessene hvorigjennom det ble slik. Dette er en koloniseringshistorie, fulgt av en postkolonial epoke med beklagelser og anger for det som skjedde og mer eller mindre velfunderte forsøk på å bøte på det gjennom diverse politiske og institusjonelle tiltak. Vi skal først beskrive hvordan de to virkelighetsoppfatningene omkring naturen arter seg i forhold til friluftsliv, dernest presentere hovedelementene i denne historien, og til slutt sette dette i kontekst og analysere hva det innebærer i dagens samfunn.

Utmark, innmark og meahcci

For noen år siden deltok vi på en befaringsknyttet til en ny militærvei i Midt-Troms. Vår jobb var å finne ut i hvilken grad konsekvensutredningene for veiprojektet hadde slått til (Viken & Svensson, 2015; Riseth, 2015). På befaringa deltok to personer fra forsvaret, en reineier og tre forskere. Temaet var hvordan veien påvirket reinen og reindriften. Reineieren pekte ut over

landskapet og fortalte hvor reinen beitet, men understreket at det kom an på årstid, vær og andre forhold som påvirker beitesituasjonen. Hans beskrivelser gjaldt hele landskapet vi skuet utover. Ganske fort brøt forsvarers representant inn, brettet ut et plastlaminert kart over panseret på bilen vi brukte, og fastslo at reintrekket gikk som anvist på kartet; i realiteten en mye mer konsentrert arealbruk enn det reineieren nettopp hadde formidlet. Slik var det, slo forsvarsrepresentanten fast. Et kart lyver ikke, slik han åpenbart så det. Diskusjonen om saka var med dette avsluttet. Forsvarers fortelling, underbygget av formalkunnskap materialisert i et moderne kart, hadde trumfet sedvaner, praksiskunnskap og det samiske *meahccis* fleksibilitet og dynamikk. Saka illustrerer hvordan den tendensen har vært i forhandlinger mellom staten og samene – overkjøring og mangel på respekt for samene og det samiske – men også forskjell på begreper og forståelsesrammer (se Fjellheim, 2023). Vi fikk en god illustrasjon av at kartet ikke er territoriet, som det heter blant antropologer (Korzybski, 1958).

I den samiske forståelsesramma finnes altså ikke utmark, men *meahcci* (Schanche, 2002). Mens utmark er lokalitetene bortenfor bebodde og dyrkede områder, har *meahcci* ingen spesifikk stedlig referanse, det er der folk lever sine liv i interaksjon med naturen, på måter som er avhengige av årstid, vær og hva slags gjøremål som utøves. Det reflekterer en ontologi hvor naturen er noe man er sammen om – og som man tradisjonelt ikke har tenkt på som noe som kan eies. Og det er mange *meahcci*er, og de er ikke nødvendigvis de samme for to mennesker da begrepet må forstås ut fra den konkrete bruken man gjør av ressursene. Det kan for eksempel kalles *luomemeahcci* (steder man plukker molter) eller *muorrameahcci* (steder man hogger ved) (Dokument 19, 2022–2023). Forståelsen av landskapet er altså mer dynamisk, mer fleksibel, og mindre forutsigbar enn i det norske utmarksbegrepet. Man sier «Et år er ikke neste års bror» (Joks, Østmo & Law, 2020, s. 308). Dermed kunne man kanskje like gjerne oversette *meahcci* med *innmark*. Gjorde man det, ville det ikke være mange steder igjen for friluftsliv. Altså er friluftslivet i nord basert på en ikke-samisk oppfatning av territoriet.

Det er ikke bare utmark som er en term som avviker fra samisk forståelse av verden. Det samiske begrepet for natur gjør det også. *Luondu* betyr landet som mennesket beveger seg i, men brukes også om personers natur. Med andre ord benevnes naturen og mennesket med samme begrep. Og når man på samisk snakker om *siida*, reindriftas tradisjonelle administrasjonsenhet,

så omfatter det både reinsdyra, landområdene og menneskene (Kramvig & Avango, 2021). Det er altså flere sentrale samiske begreper som reflekterer en ontologi uten det vestlige og moderne skillet mellom natur og kultur. Når forhandlinger om utmark og natur baseres på en norsk forståelse og begrepsbruk, representerer det en betydelig maktarroganse. Kramvig og Avango (2021) viser hvordan denne framkommer i et gruveselskaps forhandlinger med folk og myndigheter i Guovdageainnu.

Virkelighetsforståelsen knyttet til meahcci reflekteres i flere sammenhenger. For eksempel gjelder det hvordan hjemmet oppfattes blant de som driver reindrift. Hjem er der man oppholder seg, der man utfører aktiviteter. Det er altså ikke knyttet til sted. «Hjemmet er fjellet», svarte en reineier på spørsmål om hvor hjemmet var (Eriksen, 2014, s. 60). En annen svarte «der reinen er», mens en tredje svarte «der familien er». Før var familien stort sett ved flokken, mens den i dag er mer lokalisert til et sted. Skavhaug (2020, s. 176) siterer en reindriver som sier han har flere hjem, vinter-, sommerhjem, og gammeplasser som brukes under flyttinga. Ifølge Mazzullo og Ingold (2008, s. 31) er hjemmet for samene åpent og ubegrenset: «[...] hjemmet omfatter en veib av spor som samles der man oppholder seg (*dwelling*)». Hjemmet inngår i meahcci, og meahcci inngår i hjemmet. Hjemmet rommer altså både beiter og et attraktivt landskap for friluftsliv. For samene, sier Mazzullo og Ingold (2008), er hjemmet og skogen (meahcci) en enhet. I denne enheten eller prosessen inngår steder som brukes år etter år og som reindriveren kan ut og inn, men som andre ikke skjønner er et hjem eller en bo- og arbeidsplass (Skavhaug, 2020).

Det kan oppleves som et overtramp når friluftsfolk og turister invaderer slike områder, når stier etableres og brukes, eller når kartter angir områdene som turterreng. Verden over er det normer som tilsier at man ikke invaderer folks hjem, men det skjer altså i Sápmi. En slik utvidet oppfatning av hjemmet er imidlertid vanlig i mange kulturer, inkludert i den norske. Uttrykket «å komme hjem» kan bety så mangt og brukes mest i en uavklart og mangeartet betydning. Kanskje overdrives begrepsbrukens betydning, men retorisk fungerer den når reindrivere anklager vernemyndighetene for å sette begrensninger for hva de kan foreta seg i hjemmet sitt. Det har unektelig en smak av myndighetsovergrep.

Dette er altså dagens virkelighet. På bakgrunn av gamle rettsprinsipper og en lovfesting fra 1957, har allemannsretten gitt «folk flest» bruksrett til

norske naturområder, det som kalles utmark. Allemannsretten og friluftslivet har en slags opphøyd status i norsk sammenheng. Det er noe vi hegner om og framsnakker, noe vi nordmenn er stolte av. Retten oppfattes ofte som et symbol på norsk demokratisk vellykkethet, at vi har et rettsprinsipp som setter den enkeltes frihet høyere enn eiendomsretten.

I praktiseringa av allemannsretten møter friluftslivet en annen bruksrett, reindriftas bruk av utmarka. Den svenske rettsforskeren Christina Allard karakteriserer reindrifftsretten som: «[...] en bruksrätt av speciellt slag i norsk och svensk rätt. Rätten vilar ytterst på en lång tids bruk, oavsett vilket rättsinstitut som används för att förklara dess uppkomst» (Allard, 2015, s. 266). Mer spesifikt sier Allard at retten er en «[...] bruksrätt för ett definierbart kollektiv, främst en rätt för samer tillhörande renskötande familjer» (Allard, 2015, s. 266). Sammenlikner man de to rettene, allemannsretten og reindrifftsretten, ser man flere likheter: Begge er gamle bruksretter som er blitt kodifisert i nyere tid, men en viktig forskjell er at allemannsretten gjelder for *alle*, mens reindrifftsretten gjelder et *begrenset kollektiv*. I tillegg er reindrifftsretten (siden 1968, jf. Brekken-dommen og Altevanns-dommen) likeverdig med eiendomsrett og dessuten begrunnet i menneskerettighetene og internasjonal lov.

Men allemannsretten er sterk, og friluftslivet påvirkes bare i liten grad av reindrifta. Reindrifta har bruksrett til all utmark innenfor *det samiske reindrifftsområdet*.⁴ Selv om Høyesterett (2021) har slått fast at reindrift er en form for *vernet kulturutøvelse*, mangler det fortsatt mye på at dette er etablert som et gjennomgående prinsipp i offentlig saksbehandling. Det medfører at reindrifta i praksis sliter med å få ivaretatt sine arealbruksinteresser (Riseth, 2023). Det kan virke som de som har makt i beslutningssystemene ofte bare innrømmer reindrifta og samiske interesser en *begrenset anerkjennelse* (Bjærstig et al., 2020; Porter & Barry, 2014). I forvaltningssammenheng innebærer dette makt til *ikke* å høre det som blir sagt, og at *de mektige kan overkjøre de svake* (uavhengig av rettigheter). Dette henger også sammen med at nasjonen Norge er en nasjonalstat med alt det fører med seg av lover, regler og institusjoner, mens den samiske nasjonen aldri har hatt noe tilsvarende.

---

4 Området nord for Femunden, avgrenset vestover av blant annet Grådalen og Gauldalen, omfatter det meste av landet nord for Trondheimsfjorden, unntatt enkelte øyer, inkludert det meste av Lofoten og Vesterålen, men ikke Hinnøya.

Annektering av samiske områder

Med nasjonalstatens inntog på 16- og 1700-tallet skjedde det endringer i eiendomsforholdene i de nordlige områdene av Norge. Etter hvert kom det også industrialiserings- og urbaniseringsprosesser som også endret folks forhold til naturen; folk bodde stadig mer i byer og tettsteder, og behovet for tilgang til naturen ble annerledes. Fra slutten av 1800-tallet har friluftslivet vært en faktor i dette bildet. Vi skal i dette kapitlet beskrive hvordan statsgrunnen ble til, stort sett gjennom koloniale prosesser. Spesielt i Finnmark er dette siden 1970-tallet blitt utforsket både av en serie samerettsutvalg (mellom 1980 og 2007), og av uavhengige forskere, Finnmarkskommisjonen (fra og med 2006) og senere gjennom rettsprosesser i Utmarksdomstolen og Høyesterett. I et nummer av Tidsskriftet *Ottar* fra 2016, presenteres en introduksjon til feltet, mens Sannhets- og forsoningskommisjonen (Dokument 19, 2022-2023) gir en grundig dokumentasjon for store deler av norsk Sápmi. Vår hensikt er å vise at det går linjer fra denne annekteringa til våre dager hvor friluftslivet er en av de konkurrerende aktivitetene til reindrifta.

Gjennom et halvt årtusen førte kongerikene Sverige, Danmark og Novgorod/Tsar-Russland kriger og forhandlet om grenser og skattlegging der samene sto i sentrum som skatteobjekt (Sandberg, 2008). Danskekongen pådro seg stor privat krigsgjeld og solgte i 1666 det meste av Nordland og Troms, særlig innlandsområdene, til gods- og verkseier Joachim Irgens. Dette etablerte et godseiervelde som varte fram til midten av 1800-tallet, da innlandet med allmenninger ble kjøpt tilbake av staten (Ravna, 2014). Områdene er fortsatt en del av Statskogs eiendommer. I Rørosområdet førte etableringa av Røros Kobberverk (i drift fra 1644 til 1977) til ekspansiv vekst av jordbruket og «kraftig kolonisasjon av sameenes bruksområder» (Fjellheim, 1995, s. 91). Bøndene fikk etter hvert særlig interesse for den frodige grasveksten på sameenes gamle trøplasser⁵, som etter noen års bruk og hvile ble til særs attraktive slåttemarker. Fra slutten av 1600-tallet, gjennom 1700- og 1800-tallet og langt inn på 1900-tallet førte dette til mange konflikter der samene ble fortrent fra bøndenes setre og utsatt for alvorlige forsøk på etnisk rensing omtalt

---

5 Innhengninger for melking av rein blir ekstra frodige av tilførsel av dyrenes urin og avføring samt opptørring.

som «finnjaging» (Fjellheim, 2012). Ved en trefning i 1811, i Tufsingdalen i Dalsbygda i Os, 5 mil sør for Røros, jagde bøndene bort reindriftssamene og tok dyra fra dem.

Norges grenser mot Sverige og Finland ble dratt opp i 1751 og mot Russland i 1826 (Aarseth, 1989). Grensedragninga dreide seg om mer enn grenser. Det innebar en svekkelse av gamle forvaltningsregimer i samiske områder, regimer som var basert på gjensidige overenskomster mellom ulike samiske områder, og på siida-systemet som regulerte landområdene mellom både jakt- og fangstfellesskap og reindriftenheter. Historikerne beskriver det som et *internt samisk rettssystem* (Hansen & Olsen, 2004). Men det innebar ikke statsdannelse, kollektive rettssystemer eller eiendomsrett slik nasjonalstatene praktiserte (Hansen & Olsen, 2004, s. 283). Mellom 1500 og 1750 tok nasjonalstatene mer og mer styring over landet, også samiske områder med unntak av indre Finnmark (den gang tilhørende Sverige). Gjennom disse prosessene og gjennom grensedragningene på 17- og 1800-tallet ble nasjonalstaten øverste myndighet, og dens regler og institusjoner ble gjort gjeldende også i Sápmi. I første omgang fikk ikke dette store konsekvenser for reindrifta da grensetraktaten fikk et tillegg, *Lappekodisillen*, som garanterte fri flytting over den nye riksgrensa. Begivenheter på siste del av 1800-tallet og første del av 1900-tallet endret forholdet. Bakgrunnen var norsk nasjonalisme og sosialdarwinistisk ideologi. I den framvoksende norske staten var nordmennene ansett som det statsbærende folket og samene som underlegne. Kombinert med geopolitiske endringer som nye statsgrenser og tilhørigheter, førte dette til både grensestengninger og reinbeitekonvensjoner som innebar utestenging fra beiteområder i nabolandet, og lovgiving som la grunnlag for sterk myndighetskontroll med reindrifta, spesielt for å fremme ikke-samisk jordbruk (Pedersen, 2016; Riseth et al., 2016). Samenes ble aldri sett på som likeverdige forhandlingsparter til nasjonalstaten. De samiske områdene var utvilsomt gjenstand for annektering og kolonisering, ikke bare av jord og land, men også i form av en retorikk hvor deres egne samfunnsordninger ikke ble verdsatt.

I løpet av de siste tiåra av 1800-tallet «etablerte regjering og storting et helt regime av lover og regelverk som både formaliserte og styrket bøndenes posisjon i forhold til reindriftssamene», skriver Fjellheim (2012, s. 93). Reglene gjaldt all reindrift sør for Finnmark og forvoldte størst skade i de sørligste av de sørsamiske områdene. Det skyldtes den såkalte «framrykkingsteorien»

framsatt av professor Yngvar Nielsen i 1889. Han mente å kunne føre bevis for at samene sør for Stjørdalen var innvandrere nordfra som ikke kom til Rørostraktene før 1750, og at de da hadde fortrenget den langt eldre bondebefolkninga. Denne «teorien» passet som hånd i hanske med myndighetenes politikk og bøndenes interesser. Mange samer i Rørosområdet ble idømt store erstatninger til bøndene og ble ruinerte og fattige (Fjellheim, 2019). Ifølge lovverket var reindrift lovlig virksomhet, det man kalte «tålt bruk», men ved konflikt hadde reindriftna vikeplikt for jordbruket (Ravna, 2019). Nielsens «teori» var seiglivet. Selv om den ble plukket fra hverandre på 1970-tallet av bl.a. språkprofessoren Knut Bergsland og arkeologen Inger Zachrisson, holdt historikere ved Universitetet i Trondheim fast ved den, og «teorien» hadde stor betydning i rettssaker på 1980- og 1990-tallet. Reindriftna tapte reinbeiter både i Trollheimen, Korsjøfjellet, Tamneshalvøya og Aursunden. Under et seminar ved Saemien Sijte på Snåsa lørdag 9.12.2023 ba NTNUs rektor sørsamene om unnskyldning for den uretten universitetet hadde bidratt til og la fram planer for en ny innsats for sør-samisk historieforskning som forhåpentligvis kan rette opp noe av feilene som er begått.

Statseiendommen i Finnmark ble altså til gjennom retoriske og hegemoniske grep i tida mellom 17. og 20. århundre. Det har vært bosetting i området i mer enn 10 000 år. De som bodde i området, høstet der uten at noen dro retten til det i tvil. I 1848 etablerte staten et helt nytt syn på eiendom. Ifølge dette synet var grunnen i Finnmark statens eiendom fordi de som i hovedsak bodde der var samer, et nomadefolk som ikke kunne etablere eiendomsrett, ble det hevdet. Logikken var videre at ikke eide områder tilfalt staten. Dette synet var i tråd med et allment europeisk syn på urfolk. Filosofen John Locke hadde på slutten av 1600-tallet argumentert for at den britiske staten kunne annektere grunnen til urfolkene i Amerika, da de verken hadde ordninger som ga dem eiendomsrett eller suverenitet over landområdene de brukte (Oskal, 2001). Juridisk ble doktrinen omtalt som *terra nullius* – land som ikke er eid (Åhrén, 2016). Her så man bort fra historiske fakta om eiendomsforhold og brukstradisjoner og baserte seg på den framherskende ideologien. Denne oppfatninga kom til å danne grunnlag for alt relevant lovverk og ble ikke utfordret før omkring 1970 (Pedersen, 2016). Med pennestrøk og retorikk hadde de samiske områdene i Finnmark ble til statseiendom.

Med nasjonalstatens inntog ble reindrift til noe som foregår på annen manns grunn og prisgitt andres forgoðtbefinnender. Om man aksepterer

samenes bruksrett, eller at reinsamene hadde eid grunnen – det er i tråd med våre dagers urfolksrett – så ble altså denne tatt fra dem gjennom prosesser som på engelsk kalles *commoning of the uncommon* (Blaser & de la Cadena, 2017). Begrepene rommer mye, også det å ta fra private og gjøre deres eendeler om til et felleseie. I Sápmi var det staten som selv tok herredømme over territoriene. Dette har seinere blitt forsterket med andre lover og statlige anordninger som bestemmer hvordan samene, og særlig reindrifta skal utøve sin naturpraksis. Disse prosessene danner grunnlag for dagens ordninger med statsgrunn, Finnmarkseiendommen, samt nasjonale lovverk og tilhørende forvaltningsregimer. I disse prosessene har samiske interesser og særlig reindrifta blitt marginalisert.

Vendepunkt – dekolonisering eller rekolonisering

I 1972 la politijuristen Sverre Tønnesen fram doktoravhandlinga «Retten til jorden i Finnmark». Det var første gang en akademiker stilte spørsmålstegn ved det som i over 120 år hadde vært forstått og behandlet som statsgrunn. Altaaksjonen, som fant sted omkring 1980 med sultestreiker, blokader, demonstrasjoner og andre protester, brakte de samerettslige spørsmålene opp på den politiske agendaen. Regjeringa opprettet Samerettsutvalget i 1980, et utvalg som har produsert en lang rekke utredninger og videre ført til viktige institusjonelle endringer. Det første var etableringa av Sametinget i 1989 (Aarseth, 2006). Et annet viktig resultat var finnmarkslova (i 2006) som førte til etablering av Finnmarkseiendommen (FeFo) i 2006, Finnmarkskommisjonen (i 2008) og Utmarksdomstolen for Finnmark (i 2014). Den tidligere statsgrunnen ble overført til FeFo, som representant for Finnmarks befolkning.

Finnmarkskommisjonen har som oppdrag å kartlegge hvorvidt det finnes individer eller kollektiver som har eiendoms- eller bruksretter som rekker lenger enn den private retten som enhver innbygger i Finnmark har. Dersom Finnmarkskommisjonen påviser slike rettigheter for individer eller grupper, og FeFo er uenig, kan rettighetskrever reise sak for Utmarksdomstolen. En dom i Utmarksdomstolen kan ankes inn for Høyesterett. Den største enkeltsaken så langt gjelder grunnen i Karasjok. Utmarksdomstolen fant i dom

av 21.04. 2023 at grunnen der tilhører Karasjoks befolkning. Konklusjonen representerer en anerkjennelse av at staten aldri har vært rettmessig eier av grunnen i Kárášjohka. Dommen ble imidlertid anket til Høyesterett som omgjorde utmarksdomstolens vedtak. Grunnen skal fortsatt forvaltes av Finnmarkseiendommen. Dommen i Utmarksdomstolen reflekterer imidlertid en trend som begynte med to dommer i 1968 (Brekken-dommen og Altevann-dommen), der Høyesterett anerkjente samisk bruk som rettserverv.

På 1980- og 1990-tallet fortsatte de sørligste sørsamene å tape rettssaker mot bøndene, men det snudde i 2001 med Selbudommen hvor Høyesterett slo fast at reindrifta skal bedømmes ut fra sine egne forutsetninger (Riseth, 2005). Høyesteretts dom i Fosen-saka i oktober 2021 hadde potensiale til å bli et nytt vendepunkt. Høyesterett konkluderte med at vedtaket om tillatelse til vindkraftutbygging på Fosen var ugyldig fordi utbygginga krenker reindriftssamers rett til utøvelse av kultur etter artikkel 27 i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter. Siden har også regjeringa ved energiminister og statsminister, etter press, innrømmet at staten krenker menneskerettighetene. Men myndighetene har vegret seg for å fjerne vindturbinene. Høyesterett sa ikke hva som konkret skulle skje med vindkraftanleggene, er statens gjentatte argument. Etter to år uten at noe skjedde med drifta av turbinene, ble det inngått to 25-års avtaler, der reindrifterne ble tilkjent en godtgjørelse på til sammen 15 millioner kroner i året og en vetorett angående fortsatt drift etter den tid. Men dommen som fastslo et statlig overgrep er ikke omgjort.

Grønt skifte eller grønn kolonisering

Foran har vi fokusert på prosesser i sørsamisk område og Finnmark. Prosessene har betydd både framskritt og tilbakeslag for reindrifta og samiske interesser. Selv om det er etablert nye lover og institusjoner, foreligger det et betydelig *implementeringsgap*. Det er svært mye som mangler på at tiltenkte praksiser er realisert. NRLs arealtjeneste har oppsummert reindriftas hovedutfordringer med arealsakene (NRL, 2023). Hovedsida kan sammenfattes slik: Reglene følges ikke i tilstrekkelig grad, på grunn av manglende eller mangelfull kompetanse, kapasitet, respekt og prioritet hos aktørene som deltar

i prosessene (Riseth, 2023). Spørsmålet er så: Hvilken vei går utviklinga? Blir implementeringsgapet større eller mindre?

Statsminister Jonas Gahr Støre holdt i februar 2022 en tale om nordområdepolitikken på UiT Norges arktiske universitet. Støre presenterte en strategisk plan for «det grønne skiftet» og alt man skulle oppnå med det. Regjeringas nettsider har valgt å sitere følgende fra talen: «Ta dette som en invitasjon. Vi skal utvikle politikken sammen. Vi vil hente innspill fra hele Norge. Men politikken som nå utvikles skal inspirere og forankres i samarbeid med menneskene i nord.» (Regjeringen.no, 2022). Det mest interessante var kanskje det statsministeren *ikke* sa. Selv om Støre like før talen hadde drukket samisk bålcaffe med UiT Norges arktiske universitets rektor, unnlot han å nevne hvilke utfordringer utbyggingsplanene betyr for reindrift og samiske interesser. Talen kan sees som et klart forvarsel om det tiltaket som sjokkerte en hel landsdel i august 2023; elektrifiseringen av Melkøya og det såkalte Kraftløftet (Regjeringen.no, 2023a). Politikken som skulle forankres «i samarbeid med menneskene i nord», har så langt ført til frykt for kraftmangel og forsterkede motsetninger mellom potensielle industristeder og reindriftra.

Der Regjeringa ser et grønt *skifte* ser samenes fremste talspersoner grønn *kolonialisme*. Selv om det kan være grønt, er det fortsatt kolonialisme. Globale og nasjonale utfordringer søkes løst ved initiativer som påvirker samiske interesser uten at samene og samenes kunnskap involveres i prosessene slik folkeretten krever. Visepresidenten i Samerådet sier det slik:

For reindriftsutøverne framstår denne nye utbyggingsbølgen i klimahandlingens og det grønne skiftets navn akkurat som annen tidligere industriutvikling. En gruve er fortsatt en gruve, og konsesjonsprosessen foregår fortsatt uten anerkjennelse av samisk reindriftsrett og rett til fri, forutgående og informert samtykke (FPIC). Med samiske øyne må dette kategoriseres som grønn kolonialisme, siden de samme ikke-deltakende maktforholdene er intakte, og de koloniale strukturene fortsetter å usynliggjøre samisk urfolkskunnskap om arealforvaltning [...] Denne gangen blir det enda vanskeligere å bestride, siden samiske reindriftsmotstandere blir gjort klimauvennlige – i tillegg til den allerede brukte merkelappen «bakstreversk» når man motsetter seg «nødvendig» utbygging. (Blind, 2022, s. 282–283, vår oversettelse)

Sentrale myndigheter bruker retorikken om det grønne skiftet for å få legitimitet, men strategiene som følger av dette vil trolig bety annektering av enda flere reinbeiter. Bekymringa for reinbeitene er også blitt styrket av Norges tilslutning til Naturavtalen (*det globale Kunming-Montreal-rammeverket for naturmangfold*). De som har signert avtalen, har forpliktet seg til å sikre en effektiv bevaring av minst 30 prosent av land, elver og innsjøer, mot dagens 18 prosent. Det er nærliggende å tro at dette kan komme i konflikt med samiske reinbeiteinteresser. Sametinget er bekymret. I en uttalelse fra desember (8.12.) 2023 understrekes det at naturen best bevares med kontinuitet i samiske praksiser og i tråd med folkerettslige bestemmelser. I uttalelsen heter det blant annet:

[...] Sametinget ber regjeringa revidere naturmangfoldlova slik at områdevern utvetydig tillater samisk naturbruk og [...] kulturutøvelse i tråd med folkerettens beskyttelse og krav [...] Sametinget forventer at det innføres nye verktøy for bevaring av naturmangfoldet som bygger på en samisk tilnærming [...] I de nye bevaringsområdene skal det være mulig å videreføre samiske [...] naturpraksiser. Samisk urfolkskunnskap vektlegges ved etablering og forvaltning av bevaringsområder [...] Sametinget aksepterer ikke at bevaring enkelte steder fører til økt press på resterende arealer i Sápmi som ikke har bevaringsstatus, og at de områdene fritt forstås som tilgjengelige for utnyttelse uten samtykke [FPIC] fra samiske rettighetshavere.

Det er et åpent spørsmål hvordan norske miljømyndigheter vil håndtere Sametingets innspill. Omtrent samtidig med at sentralmyndighetene medga at deres håndtering av samiske reinbeiteinteresser på Fosen hadde vært et brudd på menneskerettigheten, lanserte de planer om mer kraftproduksjon i Finnmark. Enten Kraftløftet skal skje med vann- eller vindkraft, er det grunn til å tro at det vil berøre reindrifta. Verken Naturavtalen eller Kraftløftet taler for en sentralpolitisk innfrielse av Sametingets krav.

Vår tids annektering av meahcci og reinbeiter

Annen tradisjonell samisk utmarksbruk enn reindrift er *meachásteapmi*, høsting av naturen. Historisk er dette livsgrunnlaget (*birgejupmi*) i hele Sápmi, slik det ble praktisert i det gamle jeger- og sankersamfunnet. Dette ble etter hvert utviklet til ulike yrkeskombinasjoner basert på et allsidig ressursgrunnlag. Reindriften er utviklet som en spesialtilpasning med rein som hovedressurs. Gjennom fornorskingsperioden er praksisene blitt utfordret av norsk lovgivning, men i nyere tid særlig av veiutbygging og privatbilisme. Etter hvert har også den gradvise liberaliseringa av bruken av terrengkjøretøy åpnet svært mye av Sápmi for allmenheten (Riseth & Johansen, 2019; Dokument 19, 2022–2023). Sannhets- og forsoningskommisjonen peker på at pengehusholdningens inntog også har skapt nye forutsetninger for samenes utmarksbruk:

I dag er man vitne til at meahcásteapmi i mange områder gradvis er i ferd med å bli avløst av «friluftsliv» – også blant samer. Naturalhusholdningens endelikt og en stadig sterkere regulering av utmarksressursene uten hensyn til tradisjonell samisk bruk har skapt helt nye forutsetninger for utmarksbruken. Men meahcásteapmi lever fremdeles som en del av kulturell praksis. Det er aktiviteter – forstått som rettigheter – som er dypt forankret i en samisk bevissthet, og som bidrar til å definere en tilhørighet til et samisk fellesskap. Gjennom slik høsting knyttes fortiden til en stadig mer utsatt nåtid. (Dokument 19, 2022–2023, s. 603)

Det er gjort en del undersøkelser av omfanget av meahcásteapmi i ulike samiske bygder, for eksempel:

[...] Kautokeinofolk bruker meahcci [utmarka] flere uker i året. De fleste bruker meahcci til en hel rekke formål: plukker bær, fisker, hogger ved til familiens bruk og drar på tur. Mange driver jakt/fangst, skjærer sennegress, tar ut trevirke til bygging og emner til duodji. [Bruken] spiller en viktig rolle i birgejupmi – grunnlaget for livsopphold – for en stor andel av befolkningen. (Riseth et al., 2010, s. 3)

Friluftslova utfordrer slike praksiser og representerer ganske omfattende annektering av reinbeiter. Aktiviteter som lovmessig ikke er forbudt, er tillatt, og det gjelder svært mye. Ofte er det ikke et stort problem, men *samlet sett* betyr aktivitetene en belastning for dem som har beitedyr, det være seg sau eller rein. Mens konsekvensutredningsforskriften, hjemlet i plan- og bygningsloven, pålegger at det ved planer om nye utbygginger skal tas hensyn til samlede effekter av både tidligere og andre planlagte utbygginger innenfor et reinbeitedistrikt, finnes det ingen slike regler for friluftaktiviteter. Sannhets- og forsoningskommisjonen uttrykker det slik:

Naturen vår er ikke lenger trygg, vårt tradisjonelle arbeid er ikke lenger akseptert. Barna våre kjenner ikke til arbeidet og begrepene, våre arbeidsoppgaver og kunnskap er undergravet. De røver stedsnavnene våre, stiene våre og ukjente begynner å eie myrene våre. De fornorsker utmarka vår. (Dokument 19, 2022-2023, s.608)

Friluftsova er basert på gamle sedvaner. Prinsippet om å høste fra en felles utmark er en sedvane kalt «uskylds nytterett». Falkanger (1999) sier at dette var en nødvendighet i det gamle bondesamfunnet og hadde ingenting med rekreasjon å gjøre. «Allemannsrett», sier Falkanger, ble første gang brukt i rettssammenheng i 1910. De store endringene i tenkinga skjedde imidlertid først da prinsippet ble lovfestet (1957). Det betød «at vesentlige deler av vårt landareal skal være rekreasjonsgrunn» (Falkanger, 1999, s. 75). Slike nasjonale og universelle bestemmelser rommer i liten grad lokale sedvaner, tradisjoner og praksiser, sier Granås og Svensson (2022), i beste fall representerer de rammer for lokal tilpasning. Dette er ett av dilemmaene i forhold til allemannsretten. Dessuten er retten lavforvaltet – mer kjent som et prinsipp enn som forvaltning (Viken, 2024a). Det er ikke alltid greit å vite hva som er riktig adferd i forhold til lokale praksiser og sedvaner

Det har i noen år pågått en debatt om kulturell appropriasjon av samisk kultur. Dette finner sted når aktører utenfor en kultur gjør opptredener og forretning av elementer fra den angjeldende kulturen på måter som noen finner støtende (jf. Young, 2005, 2021) – for eksempel ved at nordmenn tjener penger på å selge noe fra samisk kultur. Det er ulike grader av appropriasjon (Viken, 2024b). Den mest alvorlige approprieringa er når aktører som er eksterne i forhold til kulturen, bruker eller misbruker kulturelementer som

er sentrale for folks identitet. Reinen, landskapet, gáhktien, stjernelua, joiken, og runebommen er eksempler på slike elementer. Samer flest misliker at dette blir til varer i et turistmarked (Viken, 2022). Kulturell appropriasjon har også blitt utvidet til å omfatte romlige forhold. Ikke bare kultur, men også steder og landskaper blir appropriert – og det oppleves som sårende (Viken, 2022). Et eksempel er reindriverne som ikke har tilgang til Nordkapplatået, fordi hotellkjeden Scandic (i samarbeid med eiendomsselskapet Rica), har monopol i henhold til en avtale som ble gjort i 1927. Inne i sin butikk selger selskapet flere titalls suvenirer som er påtrykt bilder av rein. I lys av avtalen som i nesten hundre år har holdt reindrifas suvenirsalg borte fra området, framstår dette et paradoks. Dette er et eksempel på en dobbel appropriasjon – av platået og av ett av kulturens fremste symboler, reinen. En ikke-samisk aktør bruker sentrale samiske kulturelementer til egen berikelse. Tromsø sentrum er et annet eksempel. Samiske og særlig tilsynelatende «samiske» suvenirer og varer preger byens hovedgate. *Storgata* er appropriert, både kulturelt og romlig av turismen, for en stor del med hjelp av en falsk, ikke-samisk samiskhet.

Vern – for og mot reindriften

Verneområdene har en særstilling i norsk naturforvaltning. Reglene for aktiviteter er langt strengere der enn ellers. Det begynte i 1962 med opprettelse av den første nasjonalparken, Rondane, fulgt av flere nye, 15 per 1981. Ti av disse parkene var i samiske reinbeiteområder – den foregår på cirka 40 prosent av landarealet i Norge (Riseth, 2016). Dette var også tendensen i årene som fulgte (Riseth 2007). Vernet areal utgjorde i 2022 17,6 prosent av Norges fastlandsareal, derav 9,8 prosent som nasjonalparker, fordelt på 47. Tendensen var lenge at vernet var mest omfattende i områder langt fra de sentrale og folkerike regionene.

I lang tid var verneområdene hjemlet i ei egen lov, naturvernlova (fra 1972), men i dag er vernet en del av naturmangfoldlova (2007). Ingen av disse lovene hadde eller har særbestemmelser for reinbeiteområder. Det er de nasjonale reglene som gjelder. Men i forskriftene for de fleste nasjonalparkene er reinen eller reindriften nevnt. Ved opprettelse av nasjonalparker overføres

styringa fra lokale til nasjonale regimer, noe som betyr økt fokus på lover og regler, og mindre fleksibilitet, samt svekking av den økologiske kunnskapens plass i forvaltninga (Riseth, 2007). Siden den gang har administrasjonen av verneområdene blitt lagt om, med et politisk oppnevnt styre for hvert verneområde (nasjonalparker og landskapsvernområder), oppnevnt av fylkesrådene og inklusive representanter fra reindrifta og samiske interesser. Trolig har dette betydd en tilnærming mellom forvaltninga og reindrifta. Men det er åpenbart ulike syn på hvordan det fungerer (Lundberg et al., 2021), og det er mange utfordringer (Riseth et al., 2023).

Vernet i reinbeitedistriktene er omdiskutert. Først trodde næringa at vernet var en fordel, at det skulle beskytte den mot andre typer aktiviteter. Men etter hvert erfarte mange at vernet også var rettet *mot* dem, altså at regulering representerte inngrep i deres virksomhet. Det man vernet, var områder reindrifta hadde driftet, noe de selv mener allerede utgjorde et vern. Med nasjonale vernevedtak opplever de at deres måter å verne på ikke blir anerkjent, og at man innfører regler som gjør deres daglige virke vanskeligere, mer arbeidskrevende og mindre lønnsomt. Det er andres lønnsomhet som prioriteres av de sentrale myndighetene (Riseth, 2017). Vernevedtak kan derfor oppleves som annektering av grunn som reindrifta tidligere forvaltet og som kanskje ville hatt en annen karakter uten dens virke. «Hva har vi gjort galt, siden områdene våre må vernes?», spør de (Riseth, 2017, s. 155). Og de har protestert, men mener at de sjelden blir hørt. Reindrifta har ved noen anledninger nektet å møte i nasjonalparkstyret som de har vært oppnevnt i (Riseth, 2017). «Nasjonalpark» har blitt et negativt symbol blant samer, uttalte en visepresident i Sametinget (Riseth, 2017). Både verdensoppfatninger og kunnskapsregimer kolliderer (Skavhaug, 2020, s. 195).

Den såkalte «Monsensaka» illustrerer ulike oppfatninger av reinbeitene. Nasjonalparkstyret for Femundsmarka og Gutulia av slo med hjemmel i verneforskriftene en søknad fra Femund Lodge ved den landskjente hundekjører Lars Monsen, om inntil fire organiserte turer med opptil seks hundespann fordelt over det meste av mars måned i 2022. Nasjonalparkstyrets begrunnelse var at:

[...] ferdsl med hundespann er en vesentlig forstyrrelsesfaktor for rein. En tillatelse [...] vil kunne føre til en sammenblanding med andre reinbeitedistrikt, noe som er uheldig like før flytting til vår-

beite. Ved å tillate mer ferdsel i marka enn hva som er tilfelle i dag, øker man også markedsføringen av området og ettervirkningene vil bli enda mer trafikk. (Nasjonalparkstyret, 2022, s. 3).

Vedtaket ble påklaget til Miljødirektoratet. Monsen anførte blant annet at påstanden om at aktiviteten ville forstyrre reinen og medføre sammenblanding av flokker, ikke medførte riktighet (Miljødirektoratet, 2022, s. 4). Miljødirektoratet omgjorde Nasjonalparkstyrets vedtak og innvilget søknaden med visse vilkår. I direktoratets begrunnelse heter det:

Vern av samisk kultur og næringsutøvelse i seg selv ligger utenfor naturmangfoldlovens formål [...] [og] kan [...] ikke være et selvstendig mål ved opprettelsen av verneområder. Formuleringen «området skal kunne brukes til reindrift» er naturlig å forstå som [...] at vernet ikke er til hinder for videre reindrift i området [...] Den naturlige forståelsen av ordlyden er at [...] formålet med vernet i disse områdene er å bevare den natur som samisk kultur og næringsutøvelse er avhengig av.

Det er [...] viktig at *naturgrunnlaget opprettholdes* vår utheving) slik at samisk kultur og næringsutøvelse som bygger opp under verneverdiene, kan fortsette og videreutvikles [...] *rein anses som domestisert og er ikke en del av naturmiljøet* (vår utheving). Vernebestemmelsene [...] regulerer [...] bare organisert ferdsel og ferdselsformer som kan skade naturmiljøet. En *søknad om organisert ferdsel kan derfor ikke avslås utelukkende fordi slik ferdsel vil være til skade eller ulempe for reindriften*. (Miljødirektoratet, 2022, s. 7–8, vår utheving)

Miljødirektoratets begrunnelse demonstrerer med all tydelighet at myndighetene opererer med et absolutt skille mellom natur og kultur. På en workshop for samiske verneområdestyrer i november 2022 ble mange provosert av formuleringen om at tamrein anses som «domestisert» og «ikke en del av naturmiljøet». Flere deltakere på workshopen påpekte den kolonialistiske tankegangen. Skånsom samisk bruk, inklusive reindrift, gjennom mange generasjoner sørget for å bevare naturen til nytte og glede for alle, også ikke-samer, likevel ekskluderer de overordnede myndighetene reindriften fra naturmiljøet (Riseth et al., 2023).

Reindrift og naturinngrep

Forskninga omkring rein, reindrift, arealinngrep og forstyrrelseseffekter har utviklet seg mye de siste tiåra. Dagens forskning legger til grunn at inngreps- og forstyrrelseseffekter må vurderes både på helt lokal skala og i forhold til hele reindriftssystemet. Rein vil ha en tendens til å unngå permanente eller kontinuerlige forstyrrelser med alt fra få hundre meter opp til 15 km. Det er også en tendens til lengre unngåelsesavstander når menneskelig aktivitet inngår i forstyrrelsen, selv for tamrein. Det er ellers vanskelig å påvise at tamrein over tid venner seg til inngrep og forstyrrelser, mens begrensing av forstyrrelsen har påviselige effekter (Skarin & Åhman, 2014).

Reinbeitene reduseres på flere måter. For det første reduserer moderne aktiviteter beitelandet. Etablering av hytteområder, turistresorter, veier og stier, kraftledninger, skianlegg, skiløyper og andre installasjoner tar plass. For det andre representerer friluftslivs- og turistaktiviteter forstyrrelser. For det tredje fører forstyrrelsene til at både beitedyr og deres predatorer unngår de mest brukte friluftslivsområdene, noe som ofte resulterer i større konsentrasjon i tilstøtende områder. Alt dette betyr merarbeid, økte kostnader, og lavere inntjening for reindriften (se bl.a. Riseth, 2007, 2016; Riseth & Johansen, 2019; Riseth et al., 2021).

Inngrepseffekter virker ofte sammen. Vannkraftutbygging kan føre til at reinen må trekke lengre opp i fjellet og blir mer spredt og mer utsatt for rovdyr. Liknende er konstatert i forbindelse med vindkraftverk. Veiene som understøtter slike utbygginger, fører til økt trafikk, ikke minst av mennesker som bedriver friluftsliv. Og hyttebygging har okkupert store områder, og moderne hytter brukes i langt større grad enn tidligere hele året. I tillegg foregår småviltjakt, toppturaktiviteter og skirenn. Alt slikt kan bidra til at reinen unngår området, og betyr merarbeid for dem som håndterer flokkene (Riseth et al., 2021). Dessuten innebærer inngrep ofte menneskelige aktiviteter som fører til nye inngrep. Tidvis kan slike følgeeffekter og årsak-virkning-kjeder utspille seg over flere tiår (Riseth & Johansen, 2022),

Reindriften er styrt og regulert av reindriftenlova. Den både gir muligheter og begrensninger for hva reindrift kan være. Reindriften er først og fremst matproduksjon og omfatter ikke kommersielt friluftsliv eller turisme. Det er også andre lover som begrenser denne muligheten, særlig lov om motorisert ferdsel i utmark. Den hindrer reinieiere å ta med seg turister under vårflyttinga.

Turister kan bare forflyttes med snøskuter langs løyper, ikke langs flytterutene. Et annet eksempel er plan- og bygningslova som gir kommunene anledning til å omregulere utmark til boligområder, industri, gruvedrift, hytteområder eller friluftsområder. Når dette skjer, reduseres som oftest reinbeitene. Samtidig kan grunneieren selge jakt- og fiskerettigheter i disse områdene, altså i områder hvor reindriftsutøvere tradisjonelt har jaktet, fisket og drevet utmarksnæring i tillegg til reindrift. Mens det i jordbruksområder er bøndene som forvalter slike muligheter, er det altså en annen aktør, Fefo eller staten, som forvalter og tjener penger på disse aktivitetene i reinbeiteområder. Noe liknende gjelder for gruvedrift. Når (eller dersom) Nussir gruver i Kvalsund (i Hammerfest kommune) kommer i gang, er det Finnmarkseiendommen som får inntektene, ikke reindriften som blir forulempet av drifta. Dette kalles *appropriasjon*, et finere ord for tyveri. I dette tilfellet er kanskje *heleri* rett ord, siden Fefo har fått sin myndighet fra staten som i sin tid annekterte grunnen.

Forskjellen på lovgivning og moralsk riktig atferd kan illustreres med det følgende. To norske jegere pleier å reise til Nord-Sverige og jakte i områder som tilhører en sameby (tilsvarer reinbeitedistrikt). Jegerne snakker med representanter for samebyen og får anvist et område hvor de kan jakte. Før om årene løste de jaktkort, både til staten og samebyen. Det har de sluttet med, fordi samebyen betrakter statens «rett» som en urett. Samebyen har jaktet der i hundrevis av år, fra lenge før jaktkort var oppfunnet. Og de anser grunnen som sin, og forholder seg derfor ikke til den statlige reguleringa av jakta. Dermed etterspørres heller ikke jaktkort fra dem som jakter i deres område, men samebyen setter pris på å bli spurt om hvor det kan gjøres uten å forstyrre den lokale jakta. Paradokset som jegerne opplever er altså at denne praksisen ikke er i tråd med lova, ei lov som ikke respekterer samebyens tradisjoner og uformelle regler. Hva er moralsk riktig i en slik sak – å være lovlydig overfor en illegitim lov, eller støtte samene i deres moralske protest? For øvrig har de svenske samene i de seinere år vunnet en sak mot staten. Tradisjonelt forvaltet samebyene småviltjakta og innlandsfisket, men ved opprettelsen av Sametinget i 1993 vedtok Riksdagen at dette skulle tilhøre den svenske allmenheten. *Girjas* sameby i Kiruna kommune reiste sak og vant tilbake jakt- og fiskeretten gjennom en dom i Högsta Domstolen (Allard & Brännström, 2020). Dommen har ført til at Riksdagen utreder endringer i den svenske reindriftslova.

Konkluderende diskusjon

Dette kapitlet har diskutert annektering og appropriasjon av samisk grunn og kultur i regi av den norske staten, samt praksiser knyttet til friluftsliv og naturbasert turisme basert på dette. Vi har vist til de retoriske og maktbaserte grepa staten i sin tid foretok seg og som gjorde samiske reindrivere, og store deler av befolkninga i Sápmi, eiendomsløse i sine egne områder. Staten har i ettertid utnyttet sin eierposisjon til å gi plass til bønder, industriaktivitet, stedsutvidelser, hyttefelt og friluftsliv. Reinbeitene og områdene for samisk utmarkshøsting er gjennom dette blitt vesentlig redusert. Allemannsretten har vært en del av dette. Med friluftsløva ble prinsippet om uskylds nytterrett byttet ut med almen tilgang til norske landskaper. Moderniteten hadde gitt oss fritid og friluftsliv, friluftsløva formaliserte tilgangen til naturen. Friluftslivet konkurrerer nå med beitedyr og ville dyr om naturområdene, med staten som støttespiller.

Gjennom hendelser de siste åra, særlig Fosensaka, har myndighetenes politikk overfor reindrifta kommet i fokus. Derfor lanserte myndighetene i desember 2023 en tiltakspakke for reindrift og energi. Her heter det blant annet:

Vi må ivareta reindriften på en bedre måte, og samtidig dekke fremtidig energibehov. De nye tiltakene vil legge til rette for et bedre kunnskapsgrunnlag i avveiningen av ulike hensyn [...] Gode konsekvensutredninger, som tar i bruk reindriften tradisjonelle kunnskap, er et viktig grunnlag for avveiningene mellom ulike typer arealbruk [...]

Det skal legges bedre til rette for reindriften medvirkning i arealprosesser [...] Rovvilt i reinbeiteområdene forsterker utfordringen ved arealinngrep. Pakken inneholder derfor flere tiltak for å redusere rovvilttapet i næringa. (Regjeringen.no, 2023b)

Tiltakene er begrunnet med at man må lære av det høye konfliktnivået, reindriften tilbakemeldinger og Fosensaka. Men uttalelsen varsler egentlig ikke endringer. Man vil fortsette med aktiviteter som fordrer arealer, altså reinbeiter. Legitimiteten forsøkes skapt gjennom begreper som konsekvensutredninger,

tradisjonskunnskap og medvirkning, samt en retorikk som tilsynelatende anerkjenner samiske interesser. Det som foreslås har imidlertid reindriften og forskere argumentert for tidligere. Så, er det grunn til å stole på den tilsynelatende gode viljen denne gangen? Å skaffe seg legitimitet i opinionen er den viktigste forma for maktutøvelse staten rår over, sies det i en kanadisk artikkel (Elliot, 2018).

Myndighetenes handlingsmønster minner om prosesser som i Canada går under benevnelsen et *liberalt anerkjennelsesparadigme* (*liberal recognition*) (Coulthard, 2007; Elliot, 2018). Samtidig som myndighetene fører en tilsynelatende positiv politikk overfor det samiske samfunnet, skjer det en kolonisering og beslaglegging av samiske territorier og en politikk som svekker den samiske motstanden. Samtidig som man legger fram en rapport om sannhet og forsoning i forhold til det samiske samfunnet, vil myndighetene produsere vindkraft og utvide verneområdene, og har gitt løyve til gruvedrift midt i et reinbeite (i Kvalsund), og menneskerettighetsbruddet i Nord-Fosen pågår egentlig fortsatt selv om man har kommet til et slags forlik. Myndighetene anvender dessuten en legitimerende retorikk som omfatter begreper som konsekvensutredninger, konsultasjonsrett og urfolksrettigheter uten at det synes å innvirke på politikken – Kraftløftet ble for eksempel lansert uten konsultasjoner med samiske interesser og uten konsekvensutredninger i forkant. Men man lovet samtidig ei tiltakspakke for reindriften. Nok en gang er strategien å gi noe med den ene hånda, og ta med den andre.

Dersom vi går tilbake til utgangspunktet for dette kapitlet, er det åpenbart at det fortsatt pågår en kamp mellom to ontologier, den samiske som ikke har skille mellom natur og kultur, og den vestlige som har et markant skille. Det siste halve århundret har ført til store politiske og institusjonelle framskritt for samisk reindrift og arealbruk, men samtidig synes det eksterne presset, ofte fra myndighetene, å ha tiltatt. Reinbeitene reduseres stadig og reindriften blir mer arbeidskrevende og mindre lønnsom. Friluftsliv og turisme har i så måte bedre vilkår, ofte legitimert av en romslig friluftsliv, allemannsretten, moderne myndigheter, og basert på statlig annektering av reinbeiteområder over flere hundre år.

Referanser

- Allard, C. (2015). *Renskøtselsrätt i nordisk belysning*. Makadam Förlag.
- Allard, C. & Brännström, M. (2020). *Girjas sameby mot staten: En analys av Girjasdomen*. *Svensk Juristtidning*, 429–452.
- Bjärstig, T., Nygaard, V., Riseth, J. Å. & Sandström, C. (2020). The institutionalisation of Sami interest in municipal comprehensive planning: A comparison between Norway and Sweden. *International Indigenous Policy Journal*, 11(2). <https://ojs.lib.uwo.ca/index.php/iipj/article/view/10574/8568>
- Blaser, M. & de la Cadena, M. (u.å.). The Uncommons: An introduction. *Anthropologica*, 59, 185–193.
- Blind, Å. L. (2022). Pathways for action: The need for Sámi self-determination. I T. Horstkotte, Ø. Holand, J. Kumpala & J. Moen (Red.), *Reindeer husbandry and global environmental change. Pastoralism in Fennoscandia* (s. 278–288). Routledge.
- Coulthard, G. S. (2007). Subjects of empire: Indigenous peoples and the «politics of recognition» in Canada. *Contemporary Political Theory*, 6(4), 437–460. <https://doi.org/10.1057/palgrave.cpt.9300307>
- Dokument 19 (2022–2023). *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner*. Rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen. Avgitt til Stortingets presidentskap 01.06.2023.
- Elliott, M. (2018). Indigenous resurgence: The drive for renewed engagement and reciprocity in the turn away from the state. *Canadian Journal of Political Science*, 51(1), 61–81.
- Eriksen, B. (2014). Reindriftsutøverens levde landskap. *Fra vidde til hav: En kultur som flytter sitt hjem? En studie av reindriftsutøverens praksiser og tilnærminger i det levde og oppfattede landskap* [Masteroppgave]. NTNU.
- Falkanger, T. (1999). Allemannsrett: Noen perspektiver bakover og fremover. *Lov og Rett*, 38, 170–183.
- Fjellheim, E. M. (2023). You can kill us with dialogue. Critical perspectives on wind energy development in a Nordic-Saami green colonization context. *Human Rights Review*, 24, 25–51. <https://doi.org/10.1007/s12142-023-00678-4>
- Fjellheim, S. (1995). *Fragment av samisk historie*. Sørtrøndelag og Hedmark reinsamslag.
- Fjellheim, S. (2012). *Gåebrien Sijte – en sameby i Rørostraktene*. Eget forlag.
- Fjellheim, S. (2019). Når en professors teori blir en samisk tragedie. I C. Ruud & G. B. Ween (Red.), *En trængslernes historie. En antologi om museumsmannen og historikeren Yngvar Nielsen* (s. 155–177). Orkana Akademisk.
- Granås, B. & Svensson, G. (2021). På reise med allemannsretten. *Arr – Idehistorisk tidsskrift*, 2, 1–20.
- Jøks, S., Østmo, L. & Law, J. (2020). Verbing meahcci: Living Sámi lands. *The Sociological Review Monographs*, 68(2), 305–321.
- Korzybski, A. (1958). *Science and sanity* (4. utg.). The Institute of General Semantics.
- Kramvig, B. & Avango, D. (2021). The multiple landscapes of Biedjovággi: Ontological conflicts on indigenous land. *Polar Record*, 57, e35, 1–7.

- Kuokkanen, R. (2023). Are reindeer the new buffalo? Climate change, the green shift, and manifest destiny in Sápmi. *Meridians*, 22(1), 11–33. <https://doi.org/10.1215/15366936-10220458>
- Lundberg, A. K., Gundersen, V., Fauchald, O. K., Vistad, O. I., Fedreheim, G. E., Bardal, K. G. & Gjertsen, A. (2021). *Evaluering av forvaltningsordning for nasjonalparker og andre store verneområder*. NF rapport nr. 1/2021. Nordlandsforskning.
- Mazzullo, N. & Ingold, T. (2008). Being along: Place, time and movement among Sámi people. I J. O. Bærenholdt & B. Granås (Red.), *Mobility and place: Enacting Northern European peripheries*. Ashgate.
- Miljødirektoratet. (2022). Vedtak i klagesak om organisert ferdsel i Femundsmarka landskapsvernområde og Femundsmarka nasjonalpark. *Brev av 04.10.2022*. <https://miljovedtak.no/Vedtaks%C3%prosentB8k/VisSak?sakid=48501>
- Nasjonalparkstyret. (2022). Nasjonalparkstyret for Femundsmarka og Gutulia. Femundslia LVO, Femundsmarka NP – Avslag – Organisert ferdsel – Hundekjøring – 2022 – Femund Lodge. *Brev av 04.03.2022*. <https://miljovedtak.no/Vedtaks%C3%prosentB8k/VisSak?sakid=48501>
- NRL. (2023). *Statusrapport. Veiledningstjenesten i arealsaker*. Norske Reindriftsamers Landsforbund.
- Oskal, N. (2001). Political inclusion of the Saami as indigenous people in Norway. *International Journal on Minority & Group Rights*, 8, 235–261.
- Pedersen, S. (2016). Finnmark – tidligere statlig eierskap på sviktende premisser. *Ottar*, 5, 5–11.
- Porter, L. & Barry, J. (2014). Bounded recognition: Urban planning and the textual mediation of Indigenous rights in Canada and USA. *Critical Policy Studies*, 9(1), 22–40. <https://doi.org/10.1080/19460171.2014.912960>
- Ravna, Ø. (2014). Kongelige disposisjoner på 1600-talet og betydningen av bygdefolks adgang til å eie og forvalte utmark i Nord-Norge. *Ottar*, 60(2), 19–25.
- Ravna, Ø. (2019). *Same- og reindriftsrett*. Gyldendal.
- Regjeringen. (2022). *Statsministeren talte om nordområdepolitikken*. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/statsministeren-holder-tale-om-nordomradepolitikken/id2899124/>
- Regjeringen. (2023a). *Kraft- og industriløft for Finnmark*. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/kraft-og-industriloft-for-finnmark/id2990581/>
- Regjeringen. (2023b). *Tiltakspakke for reindrift og energi*. <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/tiltakspakke-for-reindrift-og-energi/id3019596/>
- Riseth, J. Å. (2005). «So, the last shall be first, and the first last»? Sámi reindeer management vs. other land users in Mid-Scandinavia. I G. Cant, J. Inns & A. Goodall (Red.), *Discourses and silences: Indigenous peoples, risks and resistance* (s. 35–55). Department of Geography, University of Canterbury.
- Riseth, J. Å. (2007). An Indigenous perspective on national parks and Sámi reindeer management in Norway. *Geographical Research*, 45(2), 177–185.
- Riseth, J. Å. (2015). *Etterprøving av utvidelse av Blåtind og sammenbinding av Mauken og Blåtind skyte- og øvingsfelt. Tematisk etterundersøkelse reindrift*. Norut rapport 22/2015. Norut.

- Riseth, J. Å. (2016). Norske nasjonalparker i samenes land. I *Perspektiver til fremtidig areal- og miljøpolitikk i Sápmi* (s. 43–66). Sametinget.
- Riseth, J. Å. (2017). A space for Sámi values? Sámi reindeer herding and Norwegian national parks. I L. Elenius, C. Allard & C. Sandström (Red.), *Indigenous rights in modern landscapes: Nordic conservation regimes in global context* (s. 146–166). Routledge.
- Riseth, J. Å. (2023). *Evaluering av pilotprosjektet Rådgivningstjeneste i arealsaker*. Et prosjekt i Norske Reindriftssamers Landsforbund Rapport 1/2023 (s. 32). JÅ Riseth AS.
- Riseth, J. Å. & Johansen, B. (2019) *Inngrepskartlegging for reindrifta i Troms fylke* (23/2018).
- Riseth, J. Å. & Johansen, B. (2022). Inngrepseffekter på reindrifta i Troms. Kunnskapsgrunnlag for regionalt planarbeid. *Tidsskriftet Utmark*, 62–76. Temanummer: Vindkraft og reindrift, <https://hdl.handle.net/11250/2995480>
- Riseth, J. Å., Eilertsen, S. M. & Johansen, B. (2021). Reindriftas sårbarhet og Norges ansvar. I F. Flemsæter & B. E. Flø (Red.), *Utmark i endring* (s. 29–66). Cappelen Damm Akademisk.
- Riseth, J. Å., Nygaard, V., Kårtveit, B. & Holte, A. (2023). *Kunnskapsgrunnlaget for forvaltning av verneområder. Samiske perspektiver*. Rapport nr. 6–2023. NORCE Helse og samfunn.
- Riseth, J. Å., Tømmervik, H. & Bjerke, J. W. (2016). 175 years of adaptation: North Scandinavian Sámi reindeer herding between government policies and winter climate variability (1835–2010). *Journal of Forest Economics*, 24, 186–204.
- Sandberg, A. (2008). Collective rights in a modernizing North – on institutionalizing Sámi and local rights to land and water in northern Norway. *International Journal of the Commons*, 2(2), 269–287.
- Schanche, A. (2002). Meahcci, den samiske utmarka. I S. Andersen (Red.), *Samiske landskap og Agenda 21. Kultur, næring, miljøvern og demokrati*. Dieðut nr. 1/2002.
- Skarin, A. & Åhman, B. (2014). Do human activity and infrastructure disturb domesticated reindeer? The need for the reindeer's perspective. *Polar Biology*, 37(6), 1041–1054. <https://doi.org/10.1007/s00300-014-1499-5>
- Skavhaug, I. M. (2020). *Mangfoldige verneområder. Å utforske forståelser av vernet natur og landskap i Nord-Troms* [Doktorgradsavhandling]. UiT Norges arktiske universitet.
- Svensson, G. & Viken, A. (2017). Respect in the girdnu: The Sami verdde institution and tourism in Northern Norway. I A. Viken & D. Müller (Red.), *Tourism and indigeneity in the Arctic* (s. 262–280). Channel View Publications.
- Viken, A. (2022). Tourism appropriation of Sámi land and culture. *Acta Borealia*, 39, 95–114.
- Viken, A. (2024a). Forvaltning og ikke-forvaltning av elv og skog i Nord-Troms. *Ottar*, 70, 34–39.
- Viken, A. (2024b). Tourism appropriation: «Taking» land and culture in Sámi areas. I R. Butler & C. Carr (Red.), *The Routledge handbook of tourism and indigenous peoples*. Routledge.
- Viken, A. & Riseth, J. Å. (2024). Allemannsretten i lys av statlig annekteringspraksis i Sápmi. *Ottar*, 70, 19–26.
- Viken, A. & Svensson, G. (2015). *Etterprøving av utvidelse av Blåtind og sammenbinding av Mauken og Blåtind skyte- og øvingsfelt. Tematisk etterundersøkelse reiseliv*. Norut rapport 22/2015. Norut.

- Young, J. O. (2005). Profound offense and cultural appropriation. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 63, 135–146.
- Young, J. O. (2021). New objections to cultural appropriation in the arts. *British Journal of Aesthetics*, 61, 307–316. <https://doi.org/10.1093/aesth/>
- Åhrén, M. (2016). *Indigenous peoples' status in the international legal system*. Oxford University Press.
- Aarseth, B. (2006). *Norsk samepolitikk 1945–1990. Målsetting, virkemidler og resultater*. Norsk Folkemuseum.
- Aarseth, B. (Red.). (1989). *Grenser i Sameland*. Norsk Folkemuseums Samiske Samlinger.

